

Тема 7. Українське мистецтво і духовне життя поч. XIX ст.

Лекція №13. Архітектура, живопис, графіка, скульптура середини XIX ст.

План.

- 1. Стиль класицизму в архітектурі.*
- 2. Творчість українських художників.*

В архітектурі XIX століття на зміну пишноті і розкутості українського бароко прийшов стриманий, академічний стиль класицизму. За будівництвом міст наглядали спеціальні комісії і комітети. Громадські споруди будувалися з урахуванням їх призначення — головною метою архітектора стало не створення зовнішньої привабливості, а внутрішній комфорт (висока стеля, вентиляція, освітлення).

Перехід від бароко до класицизму відбився і на плануванні міст. Обов'язково виділяється адміністративний центр з площею, на якій розміщувалися помпезні будівлі урядових установ, квартали були прямокутними, композиції ансамблів, окремих архітектурних комплексів, палацово-паркового ландшафту носили відкритий характер.

У цей час активно забудовуються нові міста на півдні України і в Криму — Маріуполь, Олександрівськ (Запоріжжя), Катеринослав (Дніпропетровськ), Миколаїв, Одеса. В Одесі за проектом петербурзького архітектора Тома де Томона в 1809 було споруджено оперний театр (Рисунок 1). Одночасно відбувалася реконструкція старих міст Слобожанщини і Подніпров'я. Архітектурний стиль Києва визначався відомим архітектором А. Меленським. За його проектом споруджені пам'ятник на Чесць повернення Києву магдебурзького права, церква на Аскольдовій могилі, ансамбль Контрактової площі на Поділ, який постраждав від пожежі 1812 року. У 1837–1843 роках за проектом Олександра Беретті побудована будівля Київського університету. Упорядковуються такі міста, як Харків, Полтава.

У другій половині XIX століття стильова єдність класицизму руйнується. Складна епоха утвердження капіталізму відбилася і в архітектурі: з'являються нові матеріали, нові замовники. Складається напрям, який отримав

назву «еклектика» (змішування). У київських фасадах того часу можна побачити і готику, і ренесанс, і романський стиль, багато будівель в «цегельному стилі» (головна прикраса — нештукатурена цегельна кладка).

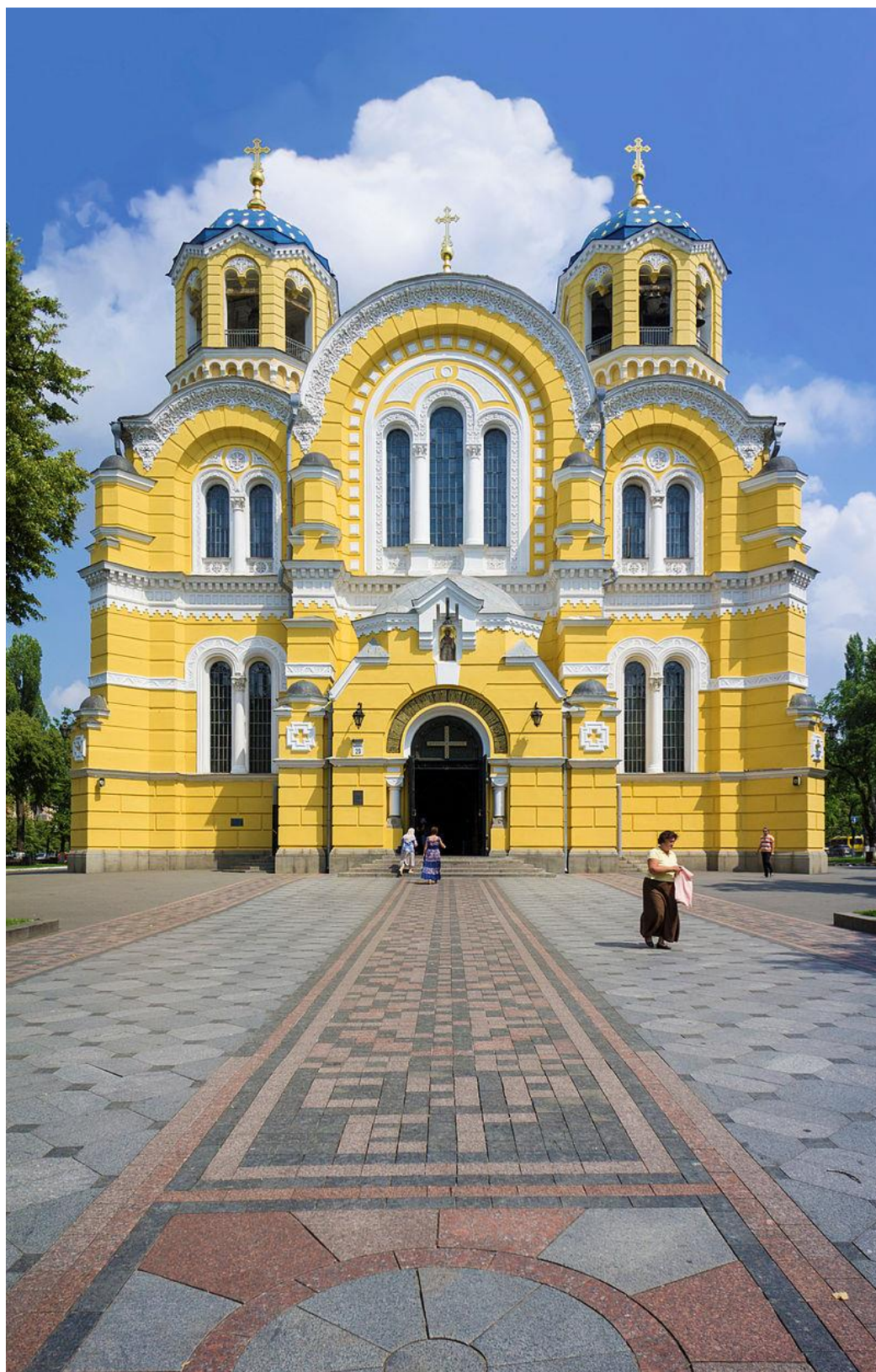

Рисунок 1 – Оперний театр в Одесі

Пошук все більшої різноманітності викликав інтерес і до візантійсько-російських традицій. Вони чітко простежуються у будові найбільшого у Києві кафедрального Володимирського собору (Рисунок 2), який споруджувався понад 20 років (1862–1886) за проектами І. Штрома, П. Спарро, О. Беретті. Участь у

розписах собору В. Васнецова, М. Врубеля зробило собор видатним явищем у монументальному образотворчому мистецтві. Першим проектом у власне українському стилі вважають прийнятий в 1903 році проект будівлі Полтавського земства архітектора В. Кричевського. Розписи цієї будівлі виконав художник Васильківський.

Рисунок 2 – Володимирський кафедральний собор у Києві

Майстерність і талант українського народу виявилися у створенні палацово-паркових ансамблів. Їх автори, як правило, нам невідомі. Народні майстри створили видатні шедеври архітектурного зодчества: палац Розумовського у Батурині в живописній місцевості над Сеймом, палац Галагана в Сокирницях на Чернігівщині, до якого прилягає лісопарк площею 600 десятин, парк «Олександрія» на березі Росі в Білій Церкві, знаменита «Софіївка» в Умані (Рисунок 3), де руками кріпаків, без використання якої-небудь техніки були насипані гори, викопані ставки.

Рисунок 3 – парк «Софіївка» в Умані

Якщо в літературі, театрі вже сама мова визначала їх національний образ, то в таких сферах, як образотворче мистецтво, архітектура, вироблення національних форм було проблематичнішим. Так, в східноукраїнських землях можна говорити про певну українсько-російську єдність в образотворчому мистецтві. Справа в тому, що протягом майже всього ХІХ століття в Російській імперії головним центром освіти була Академія мистецтв у Петербурзі. Найбільші можливості для виставок, замовлень також були в столиці імперії. Можна привести безліч прикладів переплетення творчості, долі українських і російських художників.

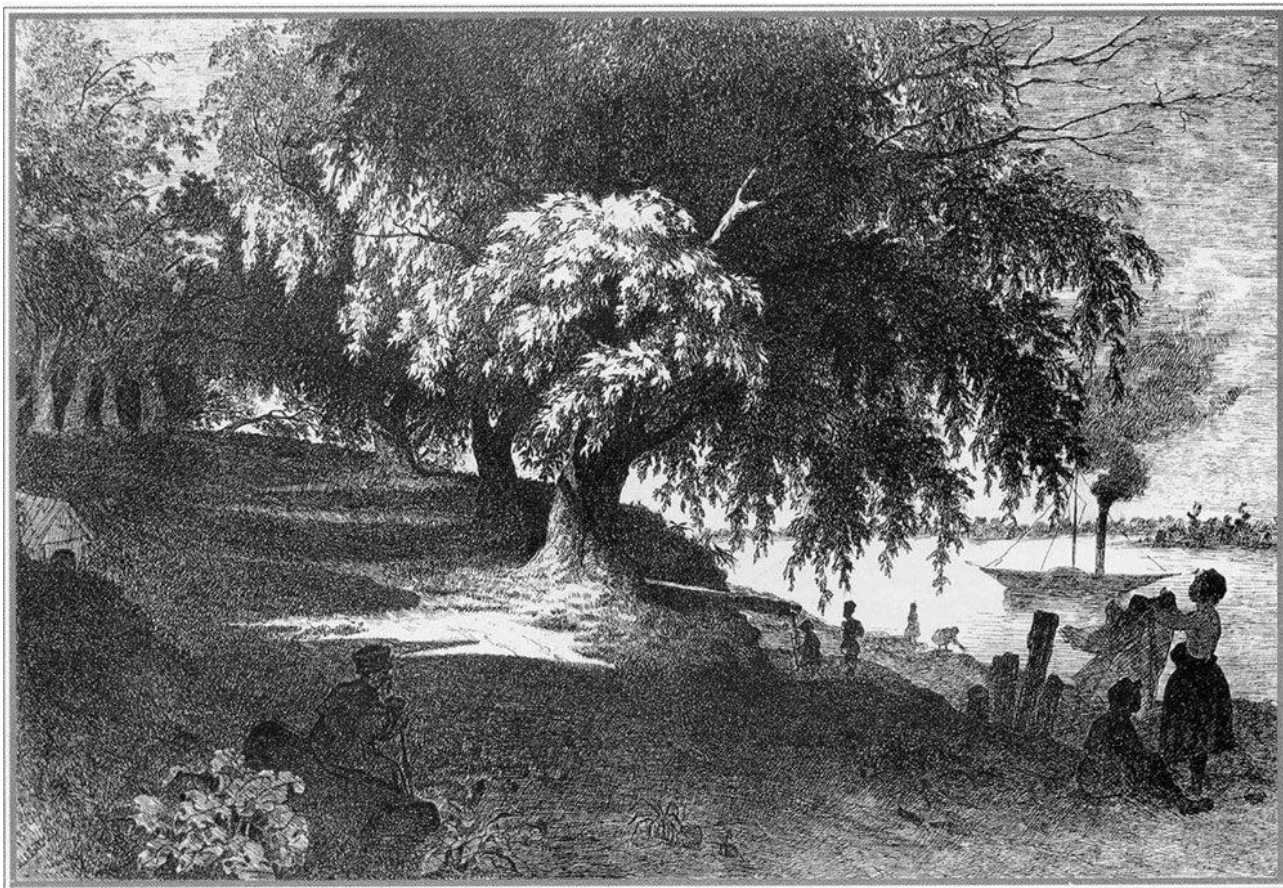

В. Тропінін залишався кріпаком навіть вже будучи відомим художником, багато років він жив і працював у Подільському маєтку своїх добродіїв. Саме тут відбувається становлення його, як митця та майстра, він детально знайомиться з іконописною традицією. Тропінін говорив, що Україна замінила йому Академію. Він пише безліч портретів («Дівчина з Поділля» (Рисунок 4), «Хлопчик з сокирою», «Весілля в селі Кукавці», «Українець», «Портрет подільського селянина»), демократизм і реалізм яких були новаторськими. Після звільнення Тропінін жив у Москві. Знаменитий портрет О. С. Пушкіна його роботи. І. Сошенка, який залишився після Академії в Петербурзі, у своїй творчості не забував Україну (наприклад, «Продаж сіна на Дніпрі», «Ріка Рось біля Білої Церкви», «Хлопчики-рибалки»).

Рисунок 4 – В. Тропінін «Дівчина з Поділля»

Загалом у живописі початку XIX столітті переважаючим художнім стилем був романтизм. Багатьох художників цього напрямку приваблювала Україна — «нова Італія», як її називали. З'явилися і художники, для яких поїздки сюди не були просто даниною моді. Українській темі присвятив свою творчість В. Штернберг. Працював він і в портретному, і в побутовому, і в пейзажному жанрах. Його увагу приваблюють і стають сюжетами картин, здавалося б, прозаїчні сцени: переправа на поромі через Дніпро, ярмарок, весілля. Його картинам властива описовість, що зближує їх зі стилістикою української літератури того часу. В. Штернберг товаришував з Шевченком, йому належить художнє оформлення «Кобзаря». В Академії за сім картин, написаних на Київщині і Полтавщині, він отримав велику золоту медаль. В. Штернберг помер дуже молодим під час поїздки в Італію.

Рисунок 5 – Офорт з серії «Живописна Україна», Т. Г. Шевченко

Зовнішні обставини — заслання, заборона малювати — перешкодили розкритися в повній мірі живописному таланту Шевченка. Як вважають фахівці, в романтичних картинах «Селянська родина», «Циганка-ворожка», інш. вже

помітний відхід від чистого академізму. Особливо виділяється реалізмом «Судня рада». Відзначимо, що різнобічний талант Т. Г. Шевченка досяг академічних висот і в художній графіці (серія «Живописна Україна» (Рисунок 5) тощо) – в 1860 р. йому було присвоєно звання академіка гравюри Петербурзької академії мистецтв.

З М. Гоголем, В. Штернбергом, Т. Шевченком близько спілкувався великий художник-мариніст І. Айвазовський, який значну частину життя провів у рідній Феодосії (він і свою картинну галерею заповідав місту). У його живописі звучала й українська тема: «Очерети на Дніпрі поблизу містечка Алешки», унікальна для художника жанрова картина «Весілля на Україні».

Новаторською для пейзажу стала творчість А. Куїнджі, який народився поблизу Маріуполя. Перша ж виставлена ним картина – «Ніч на Дніпрі» – викликала в Петербурзі сенсацію. Художник володів тонким мистецтвом передавати на полотні світло, повітря.

Головна тенденція образотворчого мистецтва другої половини ХІХ – рух до реалізму – з найбільшою силою прозвучала у творчості членів «Товариства пересувних художніх виставок». Найзнаменитіший живописний портрет Т. Шевченка написаний ініціатором створення та ідейним керівником товариства передвижників І. Крамським. Ідея правдивого відображення життя народу, критика несправедливості була співзвучна українському мистецтву. Багато художників-передвижників були родом з України: М. Ге, О. Литовченко, М. Ярошенко. Микола Ге написав чудовий портрет свого друга – історика М. Костомарова. Тематика творів зближує з передвижниками художника К. Трутовського («Бандурист», «Український ярмарок», «Шевченко над Дніпром»).

Родом з-під слобідського Чугуєва був художник-реаліст І. Рєпін. Він часто приїжджав на батьківщину, не раз гостював у маєтку Качанівка українських меценатів Тарновських. У свій час тут не раз бував і Шевченко, в цій сім'ї збереглося безліч рукописів поета. У Качанівці Рєпін створив перші етюди до знаменитої картини «Запорожці пишуть листа турецькому султану».

Видатним майстром побутового жанру був М. Пимоненко. Більшість його робіт, написаних на теми селянського життя, відрізняються щедрістю, емоційністю, високою живописною майстерністю: «Святочні ворожіння» (Рисунок 6), «Весілля в Київській губернії», «Проводи рекрутів», «Свати», «Жнива», «По воду», «Ярмарок», інші. Пимоненко — автор близько 715 картин і малюнків. Він один з перших у вітчизняному малярстві поєднав побутовий жанр і поетичний український пейзаж.

Рисунок 6 – «Святочні ворожіння», М. Пимоненко

Однак стосунки Пимоненка з українською національною інтелігенцією склалися непросто. Йому ставили за провину відсутність чіткої національної програми, іноді дуже грубо критикували майстра, який заснував у Києві художню школу.

Поєднання мистецтва з усвідомленою національною ідеологією вперше відбувається в творчості С. І. Васильківського. Випускник Петербурзької Академії, він повернувся з тривалої зарубіжної поїздки, володіючи прекрасним професійним рівнем. Свою майстерність він повністю віддає Україні: пише пейзажі Подніпров'я, Поділля, Слобожанщини, архітектурні пам'ятники, жанрові картини, історичні полотна (зокрема «Козаки в степу», «Козача левада», портрет Т. Шевченка). Одночасно він вивчає і збирає пам'ятки старовинного українського мистецтва. У 1900 р. Васильківський спільно з художником-баталістом М. Самокишем створює альбом «З української старовини» (1900 р.), коментарі до акварелей Васильківського пише історик Д. Яворницький. Визнанням художньої, наукової цінності альбому є його перевидання в наші дні. Свою історичну колекцію і багато картин С. Васильківський залишив рідному Харкову.

В цей же час відбувається спорудження пам'ятників видатним людям — 1823–1824 — А.Рішельє в Одесі (автор Б.Мартос), 1853 — князю Володимирі — у Києві (автори — В.Демут-Малиновский, П.Клодт, О.Тон).

Література:

1. Зотов М. В. Українська та зарубіжна культура: словник культурологічних термінів: навч. посіб. / М. В. Зотов, А.В. Клімачова, В.О. Таран . — Київ: «Центр учбової літератури», 2009. — 264 с.
2. Білик Б.І. Історія української та зарубіжної культури: навч. посіб. 2-ге вид. / Б.І. Білик. — Київ: Вища школа: Знання, 2000. — 325 с.
3. Русанівський В.М. Культура українського народу: навч. посіб. / В.М. Русанівський В.М. — Київ: Либідь, 1994. — 272 с.
4. Зязюн І. А. Культурологія. Українська та зарубіжна культура: навч. посіб. / І. А. Зязюн — Київ: Знання, 2007. — 567 с.

5. Яртись А. Лекції з історії світової та вітчизняної культури: навч. посіб. Вид. 2-ге, перероб. і доп. / А Яртись — Львів: Світ, 2005. — 568 с.
6. Бичко А.К. Теорія та історія світової і вітчизняної культури: курс лекцій: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / А.К. Бичко Київ: —Либідь, 2007. — 390.
7. Хоменко В.Я. Українська і світова культура: підручник./ В.Я. Хоменко. — Київ: Україна, 2002. — 332 с.
8. Лукань В. Г. Історія українського мистецтва: конспект курс лекцій./ В. Г. Лукань Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2012. – 192 с.
9. <https://www.slideshare.net/puzia/ss-55908657>